

ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШИ

О.Д.Утегенов

Тошкент Кимё халқаро университети
профессори юридик фанлар доктори

Аннотация: Мақолада экологик таълимни ривожлантиришнинг аҳамияти, йуналишлари, мақсадга эришишида унинг вазифалари таҳлил этилган ҳамда шунингдек, экологик таълимни такомиллаштириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича тегишли таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: экологик таълим, концепция, экологик маданият, табиий ресурслар, таълим дастурлари.

Аннотация: В статье анализируется важность, развития экологического образования, направления, его роль в достижении цели, а также разрабатываются соответствующие предложения и рекомендации по дальнейшему совершенствованию системы оздоровительного экологического образования.

Ключевые слова: экологическое образование, концепция, экологическая культура, природные ресурсы, образовательные программы.

Annotation: The article analyzes the importance of the development of environmental education, directions, its role in achieving the goal, as well as develops relevant proposals and recommendations for further improvement of the system of improving environmental education.

Key words: environmental education, concept, environmental culture, natural resources, educational programs.

Кириш. Бугунги кунда экологик муаммоларнинг ошиб бораётганлиги боис атроф муҳит муҳофазаси, экологик маданият, экологик таълим-тарбия масалаларига алоҳида эътибор берилиб келинмоқда. Ҳозирги экологик муаммолар тобора кескинлашаётган шароитда атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасига жамоатчиликни кенг жалб қилиш, ушбу ишда жамоатчилик ёрдамидан фойдаланиш, асосан ёшларнинг экологик маданиятини ва ҳуқуқий онгини ривожлантириш зарурияти туғилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлисга Мурожаатномасида минтақамизда, бутун дунёда экологик вазиятнинг тобора эмонлашиб бораётгани бизни жиддий ташвишга солади. Қўшни давлатлар ва жаҳон жамоатчилиги билан биргаликда Орол денгизи ҳалокати оқибатида юзага келган экологик фожиалар таъсирини юмшатишга қаратилган ҳаракатларни қатъий давом эттиришимиз кераклигини бекордан таъкидлаб ўтмадилар.

Таъкидлаш лозимки, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “глобал иқлим ўзгаришлари ва Орол денгизи қуришининг қишлоқ хўжалиги ривожланиши ҳамда аҳолининг ҳаёт фаолиятига салбий таъсирини юмшатиш бўйича тизимли чора-тадбирлар кўриш; инсонларнинг экологик хавфсиз муҳитда яшашини таъминлаш, маиший чиқиндиларни қайта ишлаш комплексларини қуриш ва модернизация қилиш, уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, аҳолини чиқиндини йўқ қилиш бўйича замонавий объектлар билан таъминлаш, атроф муҳитга зарарли моддалар чиқишини камайтириш; атроф-табиий муҳит, аҳоли саломатлиги ва генофондига зиён етказадиган экологик муаммоларни олдини олиш” каби муҳим вазифалар белгиланган.

Тадқиқотнинг мақсади. Мамлакатимизда ўтган давр мобайнида экологик таълим тизимини тубдан ислоҳ этиш ҳамда такомиллаштиришга қаратилган бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилган бўлсада, экологик

таълимни амалга ошириш жараёнининг тизимли таҳлили экологик таълимни ташкил этишда бу борадаги ислохотларни тўлиқ рўёбга чиқаришга тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар сақланиб қолмоқда.

Хусусан, барча турдаги таълим муассасаларида Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни 4-моддасида назарда тутилган экология ўқувининг мажбурийлигига оид талаблар етарли даражада бажарилмаяпти. Шунингдек, амалдаги давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари мазмунан экологик билим, кўникма, малака ва компетенциялар билан зарур даражада бойитилмаган.

Тадқиқотнинг предмети. Шу билан бир қаторда, экологик таълим йўналишида илғор миллий ва хорижий тажрибани ўрганиш, улар асосида таълим олувчиларда экологик маданиятни шакллантиришнинг аниқ параметрлари ишлаб чиқилмаган, таълим тизимининг барча босқичларида амалда бўлган таълим дастурлари бугунги кундаги глобал экологик муаммоларни бартараф этиш, мавжуд экологик хавф-хатар даражасини камайтириш, табиий муҳитни қайта тиклашга қаратилган умуммиллий тадбирлар моҳияти билан мувофиқлаштирилмаган.

Қолаверса, мактабгача таълим муассасалари ва умумий ўрта таълим мактаблари таълим дастурларининг мавзулари бугунги кун талабларига жавоб бермайди, жумладан, уларда таълим олувчиларда экологик онгни шакллантирувчи экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш, она табиатни асраб-авайлаш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш соҳасига оид мавзулар етарли эмас.

Яна бир камчилик – таълим муассасаларида экологик тарғибот тизими ҳам қониқарсиз аҳволда, бу борада экологик тарғиботни амалга ошириш механизмларини йўлга қўйиш ва ушбу механизмларни муносиб рағбатлантириш тадбирлари етарли даражада амалга оширилмаяпти.

Ишнинг натижалари. Юқоридагилардан ташқари, экологик таълимга оид электрон-методик воситаларни яратиш ва инновациялардан фойдаланиш

имкониятини кенгайтириш юзасидан аниқ таклифлар ишлаб чиқилмаган, таълим ҳамда экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги давлат бошқаруви органлари ўртасида экологик таълим тизимини такомиллаштириш борасидаги амалий ҳамкорлик етарли даражада йўлга қўйилмаган, хусусан, ўтган йиллар давомида экологик таълим тизимини ислоҳ қилиш юзасидан фақат таклифлар билдирилган холос.

Жиддий камчиликлардан яна бири шундаки, экологик таълим соҳасида ўқитувчиларнинг фаолиятини методик жиҳатдан таъминловчи ўқув материаллари, шу жумладан, экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасига оид ўқув қўлланмалари, ўқувчи ва талабалар учун зарур дарсликлар етарли эмас. Таълим дастурлари тўлиқ қайта кўриб чиқишга муҳтож, жумладан, улар республикада сўнгги вақтларда экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида амалга оширилган ислохотлардан келиб чиқиб тубдан такомиллаштирилиши лозим.

Тадқиқот методи. Юқорида кўрсатилган экологик муаммолар ечимига таълим тизимини жорий қилиш билан бартараф этиш, ўсиб келаётган ёш авлоднинг экологик саводхонлигини ошириш, экологик онг ва экологик маданиятини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида 2019 йили 27 майда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 434-сонли қарори билан Ўзбекистон Республикасида экологик таълимни ривожлантириш концепциясидикиланди. Қарор асосида Концепцияни 6 та устувор йўналишлари белгиланди:

биринчидан, “Таълим тўғрисида”ги ва “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ узлуксиз таълим тизимида экологик таълимни ривожлантиришнинг асосий тамойилларини белгилаш, уларни таълим-тарбия жараёнига изчилик билан босқичма-босқич татбиқ қилиш ва шу асосда экологик таълимнинг самарадорлигини янги босқичга кўтариш;

иккинчидан, таълим дастурларини мавжуд экологик муаммолар ва уларни бартараф этиш вазифалардан келиб чиқиб такомиллаштириш;

учинчидан, таълим олувчиларнинг эътиборини умумбашарий экологик муаммоларга қаратиш орқали уларнинг она табиатнинг қайта тикланмайдиган манбаларини сақлаб қолиш ва улардан оқилона фойдаланиш борасидаги маъсулиятини кучайтириш;

тўртинчидан, экологик таълимнинг самарали шакллари ва усулларини ишлаб чиқиш ҳамда жорий этиш;

бешинчидан, экологик таълим сифатини, кадрлар тайёрлаш тизими самарадорлигини ҳамда барқарор ривожлантириш кафолатларини ва устуворлигини таъминловчи норматив-ҳуқуқий, моддий-техника ва ахборот базасини яратиш;

олтинчидан, экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги ваколатли давлат органлари ва таълим соҳасининг ўзаро манфаатли ҳамкорлигини ривожлантиришдан иборат.

Концепциянинг **асосий мақсади** ўсиб келаётган ёш авлодда экологик билим, онг ва маданиятни шакллантириш ҳамда ривожлантириш, экологик таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этиш, шунингдек, экология соҳасидаги илм-фанни жаҳоннинг илғор инновацион технологияларини жалб этган ҳолда янада такомиллаштиришдан иборат.

Ушбу мақсадга эришиш, уни амалда рўёбга чиқариш учун **еттита асосий вазифаларни** амалга ошириш талаб этилади:

1) “Таълим тўғрисида”ги ва “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ узлуксиз таълим тизимида экологик таълимни ривожлантиришнинг асосий тамойилларини белгилаш, уларни изчиллик билан босқичма-босқич таълим-тарбия жараёнига татбиқ қилиш ва шу асосида экологик таълимнинг самарадорлигини янги босқичга олиб чиқиш;

2) экологик таълим-тарбия беришни, экологик билимларни тарғиб қилишни, ноширлик фаолиятини, кўрик-танловлар ўтказишни, ижтимоий реклама ва шу кабиларни ташкил этиш;

3) таълим дастурларини мавжуд экологик муаммоларни бартараф этиш ва замон талабларидан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириш;

4) таълим олувчиларнинг эътиборини умумбашарий экологик муаммоларга қаратиш орқали уларнинг она табиатнинг қайта тикланмас манбаларини сақлаб қолиш ва улардан оқилона фойдаланиш бўйича масъулиятини кучайтириш;

5) экологик таълимнинг самарали шакллари ва усулларини ишлаб чиқиш ҳамда жорий этиш;

б) экологик таълимнинг сифатини, кадрлар тайёрлаш тизими самарадорлигини, барқарор ривожланиши кафолатларини ва устуворлигини таъминловчи норматив-ҳуқуқий, моддий-техника ва ахборот базасини яратиш;

7) экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш бўйича давлат органлари таълим соҳасининг ўзаро манфаатли ҳамкорлигини ривожлантириш.

Бу мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб, Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида Экологик таълимни ривожлантириш Концепциясида кўрсатилган барча тадбирлар режасини амалга оширишнинг ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқиш билан бирга, уларнинг бажарилишини назорат қилиш лозим.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Концепцияда узлуксиз таълим тизимида экологик таълим мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш ва мактабдан ташқари таълимларга жорий этилиши назарда тутилган.

Таъкидлаш лозимки, ушбу тизим хорижий давлатларда ҳам анча кенг ривожланган. Масалан, АҚШ нинг аксарият колледжларида атроф муҳитни ўрганиш машғулотлари ҳар қил шаклда жумладан, илмий, муҳандислик, сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан ўрганилади.

Америка кўшма Штатлари экологик таълим тизими куйидаги хусусий вазифаларни ҳал қилиш учун мўлжалланган: 1) болаларнинг атроф-муҳит билан кенг алоқаларини таъминлаш; 2) тирик организмларни табиий муҳитда ўрганиш учун имкониятлар яратиш; 3) табиатдаги экологик жиҳатдан мақбул хулқ-атвор ва фаолиятни шакллантиришга ҳисса қўшиш; 4) инсон, жамият ва табиий муҳитнинг бирлиги, маҳаллий, минтақавий ва глобал экологик муаммоларнинг ўзаро боғлиқлиги, табиий, иқтисодий ва ижтимоий омиллар тизими сифатида атроф-муҳит ҳақида билим тўпламини яратиш; 5) маҳаллий экологик муаммоларни ҳал қилишда ҳар бир ўқувчини жалб қилиш ва бошқалар.

Натижаларнинг қўлланиш соҳаси. Экологик таълимни такомиллаштиришда ўқувчиларда экологик маданиятини шакллантиришга хизмат қилувчи билим, кўникма ва малакаларни таълим мазмунига кенг сингдириш ҳамда умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар таълими, олий таълим муассасаларда ўқув дастурларини қайта кўриб чиқиш лозим деб ҳисоблаймиз. Чунки экологик маданиятни ривожлантиришда болалар боқчаси ва мактабдан экология фанини ўқитишдан бошласак мақсадга мувофиқ бўларди. Умумий ўрта таълимнинг 5 синфидан бошлаб экология ва экология ҳуқуқи фанларини, шунингдек, барча олий таълим муассасаларида 1 курсда экология ҳуқуқи фанини ўқув дастурига киритиш орқали экологик онг ва маданиятини ривожлантиришга хизмат қиларди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, экологик таълим-тарбия жараёнини тизимли ташкил этиш, ёшлар орасида экологик билим ва маданиятни тарғиб қилиш, экология соҳасини илғор инновацион технологияларни жалб қилган ҳолда такомиллаштириш, ёшларнинг табиатни асрашга бўлган маъсулиятини янада оширишга асос бўларди.

REFERENCES

Адабиёт, монография, тўпламлар

1. Халқ сўзи. 2020 йил 30 декабрь. 4 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz.

Интернет манбалар

1. http://www.susted.com/wordpress/content/environmental-education-in-teacher-education-programs-incorporation-and-use-of-professional-guidelines_2018_01/
2. <https://eco-forchildren.ucoz.ru/index/ssha/0-21>